

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Grenzgänger*
Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko

Autor(in)/
author: Mikael Svonni

Kapitel/
chapter: »Legenden om Riihmmagállis – Mannen från Rávttasjávri«

In: Hornscheidt, Antje/Kotcheva, Kristina/Milosch, Tomas/Rießler,
Michael (Hg.): *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von
Jurij Kusmenko*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 1. Auflage, 2006

ISBN: 3-932406-24-9
978-3-932406-24-9

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 9

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 315–329

Feste URL: [<http://edoc.hu-berlin.de/...>]

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin sowie die Autoren

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and the authors

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

MIKAEL SVONNI:

Legenden om Riihmmagállis – Mannen från Rávttasjávri

Inledning

När Ernst Manker på 1950-talet besökte *Rávttasjávri* och den gamla samiska offerplatsen vid *Orritjuovva* fick han höra berättelsen om *Riihmmagállis*¹ (förmodligen av sin följeslagare Lars Hufva från dåvarande Rautasvuoma lappby, numera Gabna sameby) och att det var en jätte som samerna hade fått kämpa emot. Manker fick följande uppfattning om Riihmmagállis:

Det var en sorts stalo, men han var inte som det enfaldiga stalosläktet i övrigt. Han var både stor och slug, och så förskräckligt stark förstås. Andra staloar kunde de små lapparna rå på med sin list, men det gick inte med Rimakalles.²

Han fick också höra berättelsen om hur tre samer en gång skulle döda Riihmmagállis; »*det var den starkaste som fanns, den snabbaste som fanns och den som var värst att trolla*«. ³ Uppdraget misslyckades, då Riihmmagállis hann döda både den starke och den trollkunnige innan de hann använda sig av sina förmågor. Den snabbe klarade sig och fick springa hem med sorgebudet.

Som barn fick jag höra historier om Riihmmagállis, eftersom han enligt sägen hade bott i Rávttasjávri, där jag tillbringade många somrar i min barndom tillsammans med mina föräldrar och (några av) mina syskon. Vi passerade varje sommar *Riihmmasuolu* (*suolu* ›ö‹) på vår väg upp efter älven, *Rávttaseatnu*, med båt upp till Rávttasjávri och vi gick någon gång upp till det stora klippblocket som kallades *Riihmmagállá geargi* (dvs. Riihmmagállis' sten) som låg en bra bit från stranden vid Rávttasjávris norra strand vid *Sevddet* (se bild 1).

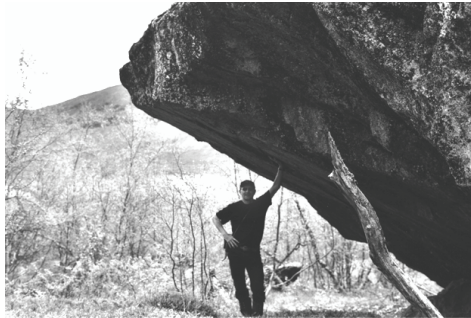

Bild 1:
Riihmmagállis' sten mot öster

¹ Hos Manker: Rimakalles.

² MANKER: 1957, 100–101.

Det är en ofantligt stor sten (säkert sex meter hög) och det speciella med den stenen är – förutom att den kallas Riihmmagállá geargi⁴ – att den ger god lä oavsett varifrån det blåser och ger på alla sidor skydd för regn eller annan nederbörd. Dessutom har den en sådan form att det är mycket enkelt att komma upp på den och därifrån har man en fantastisk utsikt över hela Rávttasjávri-dalen.

Långt senare i livet, när jag läste om Riihmmagállis i Johan Turis bok »Muitalus sámiid birra«, blev jag intresserad av frågan om vem denne Riihmmagállis kan ha varit. I den här artikeln redovisar jag några av berättelserna om Riihmmagállis och diskuterar frågan om berättelserna om Riihmmagállis tillhör de mytologiska berättelserna om *stállu*⁵ eller om han faktiskt har varit en historisk person.

Staloberättelser

Berättelser om *stállu* (på svenska *stalo*, pl. *staloer*) har berättats i århundraden för barn i samiska hem. Hur gamla dessa myter är är svårt att veta, men de är troligen av mycket hög ålder. Det finns några drag som återkommer i staloberättelserna, att han är väldigt stor och stark och har magiska kunskaper, men han är dum och blir ofta lurad av samerna. Det har diskuterats huruvida stalosägnerna har en historisk grund.⁶ Det har även hävdats att de förhistoriska boplatsslämningarna, de s.k. stalotomterna, skulle ha bebotts av staloer, men detta har avfärdats (se Norrländsk Uppslagsbok, under artikeln *stalotomter*). Manker finner i sin genomgång av stalomyterna inte några speciella uppgifter om hur de byggde sina bostäder och ingenting som kunde kopplas samman med de s.k. stalotomterna, utan stalo bodde ungefär som samerna. Manker noterar också att staloer oftast uppträdde som en individ och att man i berättelserna inte

3 Ibid.

4 MANKER: 1957, 103, skriver om stenen att det inte var något märkvärdigt med den annat än att jätten skulle ha legat på den, men saken är den att Mankers sällskap aldrig gick upp till Riihmmagállis' sten utan stannade vid en ganska stor sten inte långt från stranden, trots att vägvisaren mycket väl kände till den riktiga stenen. Skälet kan helt enkelt vara att vägvisaren inte iddes gå ända upp, för det är en ganska brant stigning till stenen. (Jag har sett en bild som Manker tog av sin fru och vägvisaren, som var min morbror (Per Keinil), där de poserar framför »Riihmmagállis' sten« – som alltså inte var den riktiga stenen. Jag minns inte var jag har sett den bilden.

5 Se t.ex. FJELLSTRÖM: 1985, 396ff.

6 Se t.ex. MANKER: 1960, 217ff.; FJELLSTRÖM: 1985, 396ff.

finner stalofolk i byar eller att de har någon annan gruppbildning, utan det är enbart »gestalten Stalo och hans familj« som man möter i berättelserna.⁷ Fjellström menar att stalosägnerna tyder på omgivande folks etnocentriska attityder och dumdryga uppträdande gentemot samer samt bristande kunskaper om det samiska samhället, samiska livsformer och samiska värderingar och att mycket talar för att staloer är nordbor och/eller ryssar eller »östliga folk«, utrustade med vapen och rustningar av järn och mot denna vapenstyrka kunde samerna enbart använda sig av list.⁸

I »Norrländsk uppslagbok« skriver artikelförfattaren Louise Bäckman att stalo »kan ses som en peronifiering av ett utifrånkommande hot mot den sociala ordningen« och att stalons egentliga hemvist är svårbestämd, liksom hans bostad, som dock tycks likna människornas, och att han ägnar sig åt jakt och fiske och renskötsel (och sysslar med renstölder) och äger olika husdjur, men hans stora rikedom är guld och silver, som var åtråvärt för samerna.⁹

Fyra berättelser om Riihmmagállis

En berättelse om Riihmmagállis finns i Johan Turis bok »Muitalus sámiid birra«¹⁰ och tre berättelser i Just Qvigstads bok »Lappiske eventyr og sagn«¹¹, en berättad av Jon Kvernmo, Ibestad (1883), en av Erik Mikkel- sen, Tana (1893), och en av Jon Andersen, Ibestad (1921).

Johan Turis berättelse

Enligt Johan Turi var Riihmmagállis den störste av alla staloer, *Riihmmagállis leai stuorimus stállu*.¹² Han beskrivs ha långt avstånd mellan ögonen (en halv aln)¹³ och långt skägg. Han levde ensam och han var snäll och hatade inte samerna och gjorde inte någon illa. Han var också nåjd, *son leai maiddá noaidi*. Trots detta litade samerna inte på honom och ville få bort honom och det gick ett bud över hela Sápmi, om det fanns

7 Ibid.

8 Ibid., 401–402.

9 *Norrländsk uppslagbok*: 1996.

10 Turi: [1910] 1987.

11 Qvigstad: 1927–1929.

12 Exemplet anges med den ortografi som finns i böckerna.

13 Alltså 30 cm.

några personer som vågade gå i strid med Riihmmagállis. I Jokkmokk fanns det tre personer, *Falli ja Gievra ja Ruovdediehti*, den snabbe, den starke och den järnkunnige¹⁴, som bestämde sig för att bekämpa Riihmmagállis. Kvällen innan de skulle anfalla honom satt de vid elden och samtalande om hur de nästa dag skulle mäta avståndet mellan ögonen på Riihmmagállis, men han hörde vad de talade om och när de sov tystade han deras hund med sin nåjdkonst, *lamui daid beatnaga*. Sedan glödgade han ett järnspjut och stack ihjäl två av dem, den snabbe och den järnkunnige, och lät den starke leva, bröt bara av hans arm. Därefter bad han den starke blåsa på elden, så att han kunde se hur långt det var mellan hans ögon och kunde konstatera att han inte var jämbördig med honom i det avseendet. Sedan bad han den starke att gå hem och att de skulle komma fler.

Nästa gång var de nio stycken som kom, men Riihmmagállis visste att de var på väg, eftersom han var nåjd. Han gick därför till bäckstranden (vid övre änden av Rávttasjávri) för att vakta och när de alla höll på att vada över bäcken sköt han med pilbågen igenom allihop och bara en överlevde, han var dock halvdöd, och pilen flög långt till andra sidan av bäcken. Den nionde personen återvände hem. Riihmmagállis hade enligt berättelsen en sådan sed att han alltid lämnade en överlevande som kunde berätta vad som hänt. Han bad vid det här tillfället också den överlevande att hämta ännu fler, men när han såg hur många Riihmmagállis hade dödat med en pil och att pilen hade fortsatt långt över på andra sidan, så vågade de inte komma fler gånger.

Jon Kvernmos berättelse

Enligt Jon Kvernmos berättelse var Riihmmagállis en same, som var rik och hade en renhjord och han var en stor nåjd. Han hade också en fru. Han hade fått höra att tre staloer hade gett sig iväg för att leta upp honom och en dag när han går runt sin renhjord ser han spåren av tre personer i sanden vid sjöstranden. Han går hem och berättar för sin fru att det är några som söker honom: *Ak'ka, mus leak oc'cek* »Min fru, jag har folk som söker mig«. Han ger sig iväg till skogen och på kvällen ser han en stor eld. Han går dit och ser att det är tre staloer vid elden och att de kokar mat. De sitter och undrar om de till nästa kväll har rakat skägget

¹⁴ En person som hade försvar emot järn, dvs. kniv, spjut, etc.

på Riihmmagállis. Riihmmagállis hör deras samtal och blir nästan rädd eftersom de är tre mot honom, men han stannar kvar och funderar vad han ska göra. När de tre ska gå och lägga sig, så diskuterar de hur de ska lägga sig, en av dem är järnkunnig, en är stark och en är snabb. De bestämmer sig att den starke ska sova i mitten och den snabbe längst bort (från elden) och sedan somnar de. Riihmmagállis smyger sin spjut in i elden och hettar upp den så att den glöder. Sedan stöter han spjutet genom den järnkunnige och den starke och den snabbe blir kvar, men sedan dödar han honom också. Han tar deras ägodelar och går hem till sin fru och säger att han har vunnit dem. *Geačča, meit mon læm vuoi'tam* ›Se, vad jag har vunnit‹.

Erik Mikkelsens berättelse

Enligt Erik Mikkelsens berättelse var Riihmmagállis en fjällsamt. Han var vildsint och stark och var lite nåjd, *ja uccánâš mâidá diet'ti*. Han hade också en renhjord som han höll på att flytta med när han upptäckte spår av tre personer som hade passerat skogen. Han nämnde ingenting för de övriga, eftersom de inte hade upptäckt spåren. När de kom fram till stället för övernattnings, så säger han till de övriga att han inte har tid att sätta upp kåtan, eftersom han ska jaga tre vildrenar, som han sett spår av under flyttningen. Han tar med sig en yxa och ett långt spjut och åker iväg på skidor och ser en eld i skogen. Han åker dit och sätter sitt spjut i elden. De tre männen är på andra sidan elden och ska gå och lägga sig. Det är tre staloer, en är stark, en är järnkunnig och den tredje är snabb. Den starke säger att nästa dag ska de blåsa blodet på Riihmmagállis och den järnkunnige tillägger att de ska göra det även om Riihmmagállis hör vad de säger. De lägger sig ned och sover, den järnkunnige närmast elden, den starke i mitten och den snabbe längst bort från elden. När de har somnat, så tar Riihmmagállis spjutet ur elden och sticker spjutet igenom två av dem och rusar upp och hugger med yxan benet av den tredje och dödade därmed alla tre.

Jon Andersens berättelse

Enligt Jon Andersens berättelse bodde Riihmmagállis vid en sjö (Rávttasjávri) och fiskade i sjöar och hade både båt och nät. Han hade fru. Han hade hamnat i onåd hos herrarna, *læk hærrak sut'tam* och de skickade

därför tre kvæner¹⁵, *gol'ma vænska*, för att döda honom. På morgonen när Riihmmagállis återvänder efter att ha dragit upp näten ser han spåren efter tre svarträvar, *gol'ma raw'di*, i sanden och när han kommer hem berättar han detta för sin fru. När det blir kväll går han iväg för att se om han ser rävarna och då ser han en eld under en stor stenhäll och han smyger sig fram dit. De har bundit en stor hund på stenhällen, för att den ska varna om Riihmagállis kommer. Hunden skäller inte men viker öronen bakåt och en av männen ser detta och säger att Riihmmagállis måste vara nära, för varför skulle annars hunden vika öronen bakåt. Riihmmagállis hör hur de talar om att de nästa dag ska se efter hur brett det är mellan hans ögon. Männen hade hört att det skulle vara ett kvarter, *goar'telan*¹⁶. Männen somnar och elden falnar och Riihmmagállis smyger sig närmare. Herrarna hade gett spjut till männen och de hade stuckit ner en i backen och den tog Riihmmagállis och satte i elden tills den blev glödande. Han stack ned två av männen med spjutet och den tredje skulle springa iväg, men han blev upphunnen och då ber han att Riihmmagállis ska blåsa på elden så att han ser hur långt avstånd det är mellan hans ögon. När han ser det säger han att de inte skulle ha gjort Riihmmagállis någonting även om de hade kommit till honom på dagen, *Vaiko mi liččuimek bæivin boattan du lusa, æp mi læm dudnje dakkat ovtak*. Riihmmagállis slog ihjäl mannen med knytnäven och lämnade dem där och där har man sett benen av kvænerna. Herrarna kunde inte göra någonting åt den fjällsamen, *æige hærrak diettan dakkat ovttak da baddje-ol'mai*.

Likheter och olikheter i berättelserna

Johan Turis bok (JT) publicerades för första gången 1910 och hans berättelse skrevs ned några år tidigare och då bodde han vid Torneträsk ›Duortnus‹, ett par mil norr om Rávttasjávri. Qvigstads nedteckning av Jon Kvernmos berättelse (JK) är från 1883. Kvernmo var född 1830 i Grovfjord och en ›sjölapp‹ och bosatt i Ibestad ›Ivvárstádit‹, som ligger på samma breddgrad som Torneträsk på norsk sida. Erik Mikkelsens berättelse (EM) nedtecknades 1893 och han var också en ›sjölapp‹ född ca 1820 på Seida i Tana ›Deatnu‹ och Jon Andersens berättelse (JA) är från 1921.

¹⁵ I den norska översättningen anges ›kvæner‹ som översättning för *vænska*.

¹⁶ Cirka 15 cm.

Han var född 1851 i Grovfjord och också en »sjölapp«. Berättelserna har skrivits eller nedtecknats i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Berättelserna om Riihmagállis har både likheter och olikheter. I tabell 1 jämförs uppgifter om var han bodde, om han var en stállu eller inte och om han hade familj samt om det finns uppgifter om hans huvudsakliga sysselsättning. I två av berättelserna anges uttryckligen att han bodde vid Rávttasjávri (JT och JA), medan det i två av berättelserna inte alls framgår var mannen bodde. Det är enbart JT som anger att Riihmagállis var en stállu och saknade familj medan övriga anger att han var same och att han var renskötare (EM) eller fiskare (JA).

	Rávttasjávri	Familj	Same	Stállu	Renskötare	Fiskare
Johan Turi	x	-		x		
Jon Kvernmo	-	x	x			
Erik Mikkelsen	-	(x)	x		x	
Jon Andersen	x	x	x			x

Tabell 1: Riihmagállis' boställe och status enligt berättelserna (Markering inom parentes betyder att förhållandet inte uttryckligen anges men är underförstått.)

I tabell 2 jämförs uppgifter om Riihmagállis' karaktär och utseende. I tre av berättelserna (JT, JK, EM) anges att han var nåjdkunnig och likaså i tre berättelser att han var stark. Sedan finns det uppgift om att han var rik (JK), stor och snäll (JT) och vild, *hil'bad* (EM). I två berättelser (JT och JK) anges att han hade skägg och i två (JT och JA) att han hade brett mellan ögonen.

	Nåjdkunnig	Stark	Rik	Stor	Snäll	Vild	Skägg	Brett mellan ögonen
Johan Turi	x	(x)		x	x		x	x
Jon Kvernmo	x		x				x	
Erik Mikkelsen	x	x				x		
Jon Andersen		(x)						x

Tabell 2: Riihmagállis' karaktär och utseende enligt berättelserna

I berättelserna har Riihmmagállis fiender som ska döda honom (tabell 3). I samtliga berättelser är antalet tre. I JT är det tre samer som ska döda honom vid det första tillfället och nio vid det andra. I JK och EM är det tre staloer som ska döda honom och i JA är det tre kväner, *vænskak*. I JT och JA hade fienderna hund med sig.

	Antal	Samer	Staloer	Kväner (Vænskak)	Hade hund
Johan Turi ¹⁷	3	x			x
Jon Kvernmo	3		x		
Erik Mikkelsen	3		x		
Jon Andersen	3			x	x

Tabell 3: Riihmmagállis' fiender enligt berättelserna

Av tabell 4 framgår att i tre av berättelserna (JT, JK och EM) hade Riihmmagállis' fiender speciella egenskaper; en av dem var snabb, en var stark och en var järnkunnig, dvs. hade förmåga att försvara sig mot järn, t.ex. kniv och spjut. På samiska anges i berättelserna samma beteckning för den starke (*gievra/kiew'ra*) och för den järnkunnige (*ruovdediehti/ruow'di-diet'ti*), medan den snabbe betecknas *falli* (i JT), *haris* (i JK) och *bârok* (i EM), vilket enbart är dialektskillnader.

	Snabb	Stark	Järnkunnig
Johan Turi	x	x	x
Jon Kvernmo	x	x	x
Erik Mikkelsen	x	x	x
Jon Andersen			

Tabell 4: Beskrivning av Riihmmagállis' fiender enligt berättelserna

I samtliga berättelser dödar Riihmmagállis (åtminstone två av) sina fiender med glödgat spjut (se tabell 5). Den tredje fienden dödas med yxa (EM) eller med knytnävsslag (JA). I JK framkommer det inte hur den tredje fienden dödas. I JT beskrivs att Riihmmagállis alltid låter en av fienderna överleva, som ska berätta för andra vad som har skett, *mii galgá sáni doalvut*.

¹⁷ Vid andra tillfället var det nio personer som skulle bekämpa Riihmmagállis.

	Med glödgat spjut	Med yxa	Med knytnävar	Ej angivet	Överlevde
Johan Turi	2				I
Jon Kvernmo	2			I	
Erik Mikkelsen	2	I			
Jon Andersen	2		I		

Tabell 5: Beskrivning av hur Riihmmagállis dödade sina fiender och hur många enligt berättelserna

Några reflexioner

Det är således bara hos Johan Turi som Riihmmagállis beskrivs vara en *stállu*, medan han i övriga berättelser är en same. I JT och JA anges att Riihmmagállis bodde vid sjön Rávttasjávri. Det är sannolikt att Jon Kvernmo och Jon Andersen har sitt ursprung i de fjällsamer från Jukkasjärvi socken som flyttade till Norge under 1700-talet och senare.¹⁸ De har säkerligen hört berättelsen om Riihmmagállis redan som barn, medan Johan Turis släkt ursprungligen kommer från Kautokeino/Guovdageaidnu och har sannolikt inte hört talas om Riihmmagállis förrän hans familj kom till Jukkasjärvi socken när han var i tjugo års ålder.

I samtliga berättelser (förutom i JT) har Riihmmagállis en familj, en fru i JK och JA, medan han i EM ingår i ett kollektiv. I EM anges att han säger till *sitt folk, dâddjá olbmuidisguim*. Ändelsen *-is* i *olbmuidisguim* är ett possessivsuffix och ordet betyder således ›sitt folk‹.

Det är intressant att notera att i tre av berättelserna är Riihmmagállis nåjdkunnig (i JT, JK och EM), medan det i JA inte finns någon uppgift om detta. Det är möjligt att JA speglar en annan tid än de övriga. Uppteckningen är gjord 1921, medan de övriga berättelserna är från slutet av 1800-talet (förutom JT).

I samtliga berättelser är det tre stycken fiender som ska döda Riihmmagállis och i tre av berättelserna (i JT, JK och EM) har fiender samma egenskaper, en är snabb, en stark och en järnkunnig. Man kan fråga sig varför fienden har just dessa egenskaper. Det är möjligt att berättelsen är lättare att komma ihåg om det finns vissa få egenskaper som fienden har. I varje fall verkar just dessa återkomma i berättelserna. En annan sak som återfinns i samtliga berättelser är att fienden dödas med glödgat spjut.

¹⁸ Se RUONG: 1937.

I alla berättelser befinner sig Riihmmagállis' fiender vid en eld i skogen vid sammandrabbningen och i två av berättelserna, EM och JK, har det betydelse hur de lägger sig i förhållande till elden; den järnkunnige närmast elden, den starke i mitten och den snabbaste längst bort från elden, (EM:) »ruow'de-diet'te dolâmussi, kiew'rá gâs'ki, bârok råwdâmussi«, (JK:) »ruow'de-diet'te davemussi, gëw'ra gas'ki, haris soggemussi«. I JK ser det först inte helt klart hur de lägger sig med undantag av den starke som ligger i mitten. Den järnkunnige lägger sig *davemussi*, som egentligen betyder ›längst norrut (eller västerut)‹ eller ›längst ut (mot havet)‹ och den snabbe *soggemussi*, som betyder ›längst in mot (kåta-)väggen‹. I förhållande till elden ligger i varje fall den snabbe längre bort från elden än den starke. I detta fall är det också enbart de två äldsta uppteckningar som har denna information. Om man däremot betraktar placeringen t.ex. i en grotta, blir den tydligare, för då kan grottöppningen vara mot väster och *davemussii* skulle därmed vara längst ut och *soggemussi* betyda ›längst mot grottväggen‹. Detta skulle också kunna gälla för Riihmmagállis sten (se ovan).

Andra uppgifter om Riihmagállis

Förutom i Ernst Mankers beskrivning av Riihmmagállis (se ovan) finns uppgift om Riihmmagállis i en ›reseberättelse‹ av en bergsingenjör C.I. Asplund i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1905.¹⁹ Det finns inga uppgifter om var han hört berättelsen om Riihmmagállis, men det troliga är att Asplund har hört berättelserna om Riihmmagállis av någon eller några av de samer som bodde i Rávttasjávri i början av 1900-talet. Enligt Asplund var Riihmmagállis en af lapparnas förnämsta sagohjältar, »hafva lefvat vid slutet af ›Stalotiden‹ och »varit den största noide (trollkarl), som lapparna känna till«. ²⁰

I Asplunds berättelse har Riihmmagállis en fru och bor i *Guolášjávri* (som är sjön nedanför Rávttasjávri). Riihmmagállis brukade dock under sina jaktfärder brukade hålla till vid ett stort klippblock nedanför Nieid-dabákti på norra stranden av sjön. I en av historierna om Riihmmagállis var »tre framstående trollkarlar från fjärran södern« på väg för att döda honom, men han vaktade vid älven och när de höll på att vada över älven

¹⁹ ASPLUND: 1905.

²⁰ Ibid., 333–334.

sköt han dem med pil och båge. I en annan av historierna var det återigen tre »trollkarlar« med speciella egenskaper på väg för att döda Riihmagállis; en var »hård mot järn«, en annan var den starkaste och den tredje den »mest snabbfotade mannen i södern«. De hade slagit läger vid Riihmagállis' klippblock och hade ställt hunden som vakt ovanpå stenen. Riihmagállis kände till både deras ankomst och avsikter och smög sig fram och tystade hunden med en renlunga. Han hörde hur de tre männen talade om att de nästa dag skulle döda honom och skära av honom skägget. I Asplunds återgivning lägger de sig också i en viss ordning, den starke i mitten, den snabbe längst in mot klippväggen och den hårde ytterst. I den här berättelsen dödades också två av männen, den hårde och den starke, med glödgat spjut, medan den snabbe flydde, men hanns ifatt av Riihmagállis, som bröt hans handled och bad honom vända tillbaka till sitt land och berätta vad som hänt och också att komma tillbaka med ännu fler.

En annan berättelse om Riihmagállis återfinns i en samling samiska berättelser på norska, utgivna 1887,²¹ och bygger av allt att döma på det material som Qvigstad samlade in i slutet av 1800-talet (och i början av 1900-talet) och som senare har getts ut i fyra band.²² Det framgår dock inte varifrån just denna berättelse kommer ifrån. I den här berättelsen anges att *Rimagalles*²³ »var en gammel fjeldlap, som skal have været den første lap, der holdt ren i Koutokæjno sogn«. ²⁴ Riihmagállis har enligt berättelsen både fru och tjänare och hade förmåga att utföra nåjdkonster, liksom hans fru, »for også hans kone pleiede at ganne lidt«. Riihmagállis reste med sin fru till »gamle Enodak till julekirke«. I fotnot anges följande: »Julekirke« var det almindelige stævne for alle, der drev troldom og hekseri på de gamle lappers vis.«

I Enodak hamnade Riihmagállis i strid med en annan »gankall«, som lovade att skicka »fremmede« till Riihmagállis senare på våren. I påsktid for han sedan till skogen på skidor för att se om han kunde se några spår av de »fremmede«, och han fann spår av tre väldigt stora män som hade passerat norr om hans hem och de hade även med sig en hund.

21 QVIGSTAD och SANDBERG: 1887.

22 QVIGSTAD: 1927–1929.

23 Stavning enligt texten. Namnet Rimagalles skulle han ha fått av det skälet att han först införde den gamla tideräkningen efter primstav.

24 QVIGSTAD och SANDBERG: 1887, 146ff.

Han gick hem och (som svar på sin frus frågor) berättade att han sett spår av tre vildrenar och en liten hund och att han skulle jaga dem. Han bad sin dräng att hämta en körren till honom. Sedan for han i väg och tog med sig en spjutstav och bössa som vapen. Han följde efter deras spår i fem mil och upptäckte var staloerna hade stannat och gjort upp en stor eld och där hade de tänkt stanna tills Riihmmagállis flyttade dit »med sin heim«. De hade satt hunden på en stor sten nära elden för att vakta. Riihmmagállis var dock »såpas kyndig i att ganne, at han kunde ›klumse‹ hundemål«.

De tre männen hade i den här berättelsen också olika förmågor, en var sådan att järn inte bet på honom, en annan var snabb och den tredje var stark. Hunden kunde se långt och läka sår. Riihmmagállis lyssnade på deras samtal bakom en stor sten. Den förste mannen undrade om de nästa dag skulle fingra på Riihmmagállis' skägg. Den starke sade att Riihmmagállis nog var nära nu, att han kände det på sig, och dessutom ville hunden skälla. Den snabbe sade att det inte var någon fara, för de tre var nog sådana karlar som det inte var lätt att välta på rygg. Under tiden hade Riihmmagállis satt spjutet i elden och bäst som de talade om honom grep han det glödheta spjutet och stack ned honom som järn inte bet på och slog ned den starke med samma spjut och skadade foten på den snabbe. Men den starke bad honom att låta hunden leva, för den kunde ju inte göra honom någonting. Riihmmagállis lät hunden leva men dödade alla staloer.

När han kom hem frågade frun om han fann vildrenarna som han skulle leta upp och hur det hade gått. Riihmmagállis svarade att han hade funnit dem och att det hade gått bra. Frun hade emellertid drömt att en liten hund gick fram till staloerna och slickade deras sår och att de hade börjat röra på sig. Riihmmagállis fick bråttom att flytta med sitt hem och återvände till platsen med de tre staloerna och fann dem i mycket gott skick och det var nätt och jämt att han klarade av att besegra dem. Han dödade emellertid både dem och hunden och tog deras guldbälten och allt vad de hade och skickade sedan många ännu värre gäster till »gankal-len« i Enodak.

Karl Tirén har gjort en uppteckning av en jojk som (på något sätt) är knuten till Riihmmagállis efter Esaias Larsson Huvva, Kaalasvuoma lappby (som numera heter Laevas sameby), år 1910 och vid den tiden

hade Tirén inte tillgång till inspelningsutrustning enligt Staffan Lundmark vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå (DAUM).²⁵

Nr. 376. An den Stalo Rimakalles

(Sagenheld, auf der Insel Rimasuolo begraben).

ESAIAS LARSSON HUVVA, Kaalasvuoma 1910.

♩. = 56.

Rima - kal - les, lo - lo - lo, lo, lo - lo - lo, lo, lo - lo - lo etc.
Rimakalles, lololo usw.

Figur 1: Karl Tiréns nedteckning av Riihmmagállis' jojk. Efter: Tirén: 1942.

I byn Rávttas där jag bor och säkert i hela området finns det muntliga traditioner om Riihmmagállis som lever kvar speciellt hos äldre samer. Jag har jämfört uppgifterna om Riihmagállis i berättelserna med de muntliga traditioner som jag har vuxit upp med och jag har också jämfört mina ›berättelser‹ med två av mina äldre bröder.²⁶ Det finns en stor samstämmighet beträffande vissa förhållanden, t.ex. att Riihmagállis var en same och inte en stalo.²⁷ Historierna verkar innehålla fiender som hade speciella förmågor och i alla berättelser är de tre till antalet: en som var snabb, en som var stark och en som behärskade nåjdkonst (kunde stoppa järn). Riihmmagállis' sten har både jag och mina bröder besökt åtskilliga gånger och mötesplatsen för Riihmmagállis och hans fiender var inte på övre änden av Rávttasjávri (som Johan Turi skriver) utan en fors nedanför Rávttasjávri, *Bearviguuika*. Den forsen passar bra till berättelsen där Riihmmagállis skjuter med pil och båge och träffar allihop, eftersom älven är bred där men forsen smal, så att de som vadade skulle ha kommit i en rad efter varandra.

Konklusion

Berättelserna om Riihmmagállis i den här artikeln är i princip av tre slag: (1) Johan Turi har själv skrivit ned berättelsen om Riihmmagállis på samiska. (2) Berättelserna av Jon Kvernmo, Erik Mikkelsen och Jon Andersen

²⁵ Jag tackar Staffan Lundmark, DAUM, för upplysningar om Riihmmagállis i Karl Tiréns uppteckningar.

²⁶ Olav och Valfrid Svonni.

²⁷ Jag frågade min far (Petter Eriksson Svonni) för länge sedan om Riihmmagállis var en stalo och han sade med eftertryck att han inte var det utan han var en same.

är berättade på samiska och nedtecknade (sannolikt av Qvigstad själv). (3) Berättelserna i Manker och Asplund är förmodligen berättade för dem på svenska respektive finska och de har i sin tur återgett dem (på svenska). Berättelsen i Qvigstad och Sandberg är av allt att döma berättelser som Qvigstad hade samlat in och var nedtecknade på samiska och utgör ett mellanting mellan (2) och (3). Dessutom finns det ännu kvar muntliga traditioner i området där Riihmmagállis ska ha levat.

Det finns en god överensstämmelse i berättelserna om att Riihmmagállis var en same och bodde vid Rávttasjávri. Uppgiften i Qvigstad och Sandberg, att han hörde hemma i Guovdageaidnu, stämmer troligen inte, för det skulle ha varit märkligt om Johan Turi inte kände till den berättelsen när han skrev om Riihmmagállis. Förmodligen var Riihmmagállis storväxt och var eller ansågs vara stark. Han livnärde sig på jakt och fiske och bodde eller jagade vid ett stort klippblock, som också fick hans namn, *Riihmmagállá geargi*. I berättelserna om Riihmmagállis är hans fiender nästan alltid tre till antalet, var och en med speciella egenskaper, en som var snabb, en som var stark och en som hade nåjdkunskaper. Just detta faktum kan ha gjort att berättelserna har levt från generation till generation och det är påfallande hur just dessa egenskaper har levt kvar i berättelserna. Det är svårt att få en uppfattning om hur gamla berättelserna om Riihmmagállis är. Det rör sig helt säkert om flera hundra år. Det finns en omständighet i berättelserna som definitivt för berättelserna långt bak i tiden. Det är hur fienden placerar sig i förhållande till elden. Om fienden hade haft en eld ute i det fria eller i en (tält-)kåta, så skulle den som ligger längst ut vara den som var mest utsatt för hot, men det är (nästan) alltid den nåjdkunnige som ska ha den farligaste platsen. Om man däremot tänker sig att de ligger i en grotta och har eld utanför öppningen, då är den som ligger längst bort från elden mest skyddad. I några av berättelserna anges också att den snabbe ligger *sokkimus*, dvs. närmast väggen.

Det finns nästan ingenting i berättelserna om Riihmmagállis som skulle göra honom till en av de mytologiska stalofigurerna som spred skräck hos samerna eller hos samernas barn, bortsett från att han var stor och stark och nåjdkunnig. Mest troligt var han en same. Till yttermera visso hade han ett namn – Riihmmagállis – och en egen jojk.

LITTERATUR

- ASPLUND, Carl Immanuel: »Till Rautasvuoma lappar och Jukkasjärvi högfjäll«. I: *Svenska Turistföreningens Årsskrift* 1905, 321–343.
- FJELLSTRÖM, Phebe: *Samernas samhälle i tradition och nutid*. Stockholm: Norstedts, 1985.
- MANKER, Ernst: *Bortom Fjällen. Mark och människor i Lappland*. Stockholm: Folket i bild, 1957.
- MANKER, Ernst: *Fångstgropar och stalotomter*. (= Acta Lapponica; 15), Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1960.
- Norrländsk uppslagsbok*. Umeå: Norrlands Universitetsförlag, 1996.
- QVIGSTAD, Just och G. SANDBERG: *Lappiske eventyr og folkesagn*. Kristiania: Cammermeyer, 1887.
- QVIGSTAD, Just: *Lappiske eventyr og sagn*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 1927–1929.
- RUONG, Israel: *Fjällapparna i Jukkasjärvi socken*. (= Geographica; 3), Uppsala, 1937.
- TIRÉN, Karl: *Die lappische Volksmusik*. (= Acta Lapponica; 3), Stockholm: Nordiska muséet, 1942.
- TURI, Johan: *Muitalus sámiiid birra*. Jokkmokk: Sámi Girjjit, [1910] 1987.